

Lenin'in emperyalizm teorisi: genel bir değerlendirme

Özgür Öztürk

Lenin'in emperyalist sistemin **ekonomik** temellerini özetlediği *Emperyalizm* kitabı üzerine yüz yıldır çok şey yazılıp çizildi. Marksistler ve diğerleri, bu yapıtı bir asır boyunca deyim yerindeyse didik didik ettiler. Her önermesini tekrar tekrar tartıştılar, eleştirdiler, çürüttüler, kanıtladılar. Nasıl Shakespeare her çağın dönüp baktığı tükenmez bir kaynaksa, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* da her dönemin yüzünü dönmek zorunda kaldığı bir yapıt oldu. Dünyada en çok okunan ve tartışılan Marksist klasiklerden biri olarak, *Komünist Manifesto*'nun yanındaki yerini aldı.¹

Yüz yıl boyunca bu kadar göz önünde duran bir yapıt üzerine yeni şeyler söylemek elbette pek kolay değil. Fakat, Lenin'in emperyalizm teorisi de *Emperyalizm* kitabından ibaret değil. Bu gözlemden hareketle, bu yazıda teorinin çeşitli ekonomik ve siyasal içerimlerine dair kısa ve genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağım. Önce teoriyi kendi döneminin koşulları içinde, diğer –daha az bilinen–

1 V.İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev: Cemal Süreya, Ankara: Sol Yayınları, 2009. Konu hakkında yararlı iki kaynak için bkz. Korkut Boratav, "Vladimir İlyiç Lenin, Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", Aijaz Ahmad vd., *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2013; Sungur Savran, "Lenin mi Kautsky mi: 'Yeni' emperyalizm teorilerinin Lenin reddiyesi üzerine", *Devrimci Marksizm*, sayı 1, 2006.

tartışmalar bağlamında ele alacağım. Sonra, bu teorinin Lenin'in genel düşüncesi içinde nereye oturduğunu inceleyeceğim. Daha sonra, aradan geçen bir asırda dünyayı değiştirme çabasına ne şekilde katkıda bulunduğu bakacağım. Nihayet son bölümde, bugün bu teorinin ne ölçüde geçerli olduğunu kısaca açıklamayı deneyeceğim. Savunacağım temel iddiayı kısaca, tek cümle ile özetleyebilirim: Lenin'in emperyalizm teorisi (sadece *Emperyalizm* kitabı değil), bazı açılardan güncellenmesi gerekmele birlikte, birçok bakımdan günümüze de ışık tutmaktadır ve hâlen esin kaynağıdır.

Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması

Lenin, çalışmasına Birinci Dünya Savaşı sıralarında, 1915 ortalarında başladı. El yazmasını 1916 yılının ilk yarısında İsviçre'de tamamladı, kitabın basılması ise 1917 ortalarına sarktı. Dolayısıyla, *Emperyalizm* kitabının araştırmadan basıma kadarki süreçleri dünya savaşının tam ortasındaki üç yıla yayıldı. Yapıta dair herhangi bir değerlendirme öncelikle bu bağlamı dikkate almalıdır. Lenin'i emperyalizm üzerine inceleme yapmaya yönelten şey, bir dünya savaşı ortamında bekleneceği üzere, teorik kaygılardan ziyade politik ihtiyaçlardı. Politik gündemin ilk sırasında ise, Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle birlikte Avrupa'nın sosyal demokrat partilerinin daha önce aldıkları ilke kararlarını bir yana bırakmış ve bu büyük emperyalist savaşta "yurtseverlik" adına kendi ülkelerinin yanında saf tutmuş olmaları geliyordu. Bu tutum İkinci Enternasyonal'in fiilen sonunu getirmişti. "Sosyal demokrat" adını taşıyan komünist hareket, tarihinin en ağır krizlerinden birine yuvarlanmış durumdaydı.

Böyle bir konjonktürde Lenin, bir yandan, İkinci Enternasyonal partilerini ve bunların önde gelen isimlerini (başta Karl Kautsky'yi) amansız şekilde eleştirmeye başladı. Bir yandan da, yaşanan olayların büyük tarihsel önemini fark ederek, "somut durumun somut tahlili"ne girişti. Bu dönemde geceleri oturup diyalektik yöntem üzerine felsefi çalışmalar yapmış olması, teoriyi ne kadar ciddiye aldığını göstermektedir. Lenin, emperyalizm üzerine çalışmadan önce, diyalektik üzerine çalışmıştır. Daha doğrusu, tarihin bu büyük kırılma anında, bir devrim çağının açıldığını sezinleyerek, tıpkı muharebeye hazırlanan bir general gibi, her şeyden önce diyalektik konusunda çalışma gereği duymuştur. Bu hazırlığın pozitif etkileri Lenin'in 1914 sonrasındaki yapıtlarında görülebilir.²

Dünya savaşı başladığında Avrupa'nın sosyal demokrat partilerinin sosyalizm davasına sırt çevirmeleri Lenin'de büyük bir öfke yaratmıştı – bu öfke çalışmasının her satırında hissedilir. Lenin, böyle bir ihanetin maddi temellerini

2 Bkz. Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, çev: Ertan Günçiner, İstanbul: Yordam Kitap, 2014. Lenin'in bu dönemdeki felsefe notları, toplu eserlerinin ayrı bir cildi olarak yayınlanmıştır. Türkçesi için bkz. V. Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev: Attila Tokatlı, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1976.

anlamaya ve buradan hareketle yeni devrimci politikalar formüle etmeye çabalar. *Emperyalizm* esas olarak bu maddi temellere ilişkin bir incelemedir.

Emperyalizm kitabına ilişkin olarak belirtilmesi gereken ikinci önemli nokta şudur: yapıt, “popüler bir özet” alt başlığını taşır ve mevcut literatürün taranmasıyla ulaşılan belli başlı sonuçları son derece derli toplu ve özlü şekilde okuyucuya aktarır. Bu yönüyle, mesela *Kapital* gibi ayrıntılı bir teorik çalışma değildir. Lenin'in derdi ana hatları ortaya koymaktır. Bunu yapabilmek için de o dönemde konu hakkında yazılmış birçok çalışmayı (özellikle Almanca yapıtları) dikkatlice okumuş, yüzlerce sayfa not tutmuştur.³ Fakat sonuçta ortaya epey kısa, kolay okunur ve anlaşılır bir yapıt çıkmıştır. *Emperyalizm* bir açıklık abidesidir, berrak bir zihnin ürettiği berrak bir metindir.

Üçüncüsü, kitap emperyalizmin esasen *ekonomik* yönlerini ele alır. Ekonomik altyapıdaki gelişmelerin siyasal sonuçlarına odaklanmaz. Kitapta ulusal sorun, emperyalist ülkelerde işçi hareketi içinde ortaya çıkan oportünizm ve revizyonizm eğilimleri, “zayıf halka” analizi gibi siyasal sorunlar ayrıntılı olarak yer almaz. Çalışmanın ekonomik konularla sınırlanmış olmasının nedeni ise sansürdür. Nitekim Şubat devriminden sonra kitaba yazdığı önsözde Lenin bunu açıklıkla belirtir.⁴ Dolayısıyla, Lenin'in emperyalizm teorisi *Emperyalizm* kitabından ibaret değildir. Bütünlüklü bir değerlendirme, Lenin'in konuya dair (özellikle dünya savaşı sırasında) yazmış olduğu diğer makaleleri de hesaba katmak durumundadır.

Emperyalizm tartışmaları ve *Emperyalizm*

Marksizmin dışından (bazen Marksistler tarafından da) Lenin'e ve diğer klasik emperyalizm teorilerine getirilen bir eleştiri şudur: emperyalizm özünde siyasal bir olgu olduğu için, ekonomik yapıdaki eğilimlere indirgenemez, yahut bunlardan çıkarsanamaz.⁵ Max Weber veya Joseph Schumpeter gibi Marksizm-dışı düşünürler, Marksist emperyalizm teorilerini genellikle “ekonomik” temelli sa-

3 Bu notlar Lenin'in toplu eserlerinin ayrı bir cildi olarak, “Emperyalizm Defterleri” (*Notebooks on Imperialism*) başlığıyla yayımlanmıştır. V.I. Lenin, *Collected Works*, cilt 39, çev: Clemens Dutt, Moskova: Progress Publishers, 1974.

4 “Bu broşür, çarlık sansürü hesaba katılarak yazılmıştı. Dolayısıyla, yalnızca teorik –özellikle ekonomik– bir tahlille yetinmek, çok gerekli birkaç siyasal gözlemi de, çarlığın, devrimcileri, kalemi her ele alışlarında “yasal” bir yapıt ortaya koymak zorunda bırakışından ötürü, imalarla, Esop'un o lanetli diliyle ve çok büyük ihtiyatla belirtmek zorunda kalmıştım (...) konuya ilgi duyan okura ... 1914-1917 arasında yurtdışında yazdığım makalelere başvurmasını salık veririm.” Lenin, *Emperyalizm*, s. 7-8.

5 Sosyalist cenahta bu yaklaşımın en açık sözlü örneklerinden biri için bkz. John Willoughby, “Evaluating the Leninist Theory of Imperialism”, *Science & Society*, cilt 59, sayı 3, 1995. Daha yakın tarihlerde, Leo Panitch ve Sam Gindin de benzer tezleri savunmuştur. Bkz. “Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu”, çev: M. Yusufoglu ve A. Yazır, Leo Panitch ve Sam Gindin (der.) *Socialist Register 2004: Yeni Emperyal Tehdit* içinde, İstanbul: Alaz Yayınları, 2004.

arak reddeder ve daha ziyade ekonomi-dışı veya sosyo-politik açıklamalara yönelirler.⁶ Yazıdaki amacım bu tarz yaklaşımları değerlendirmek değil, o nedenle konuyu kısaca geçeceğim. Dar anlamıyla “siyasal” görüngüler kuşkusuz ki doğrudan doğruya ekonomik ilişkilere indirgenemez, Lenin de böyle düşünmemiştir zaten. Fakat, emperyalizm sadece veya esas itibarıyla siyasal bir olgu sayılamaz. Sınıfsal bir temele dayanan ve fakat aynı zamanda ülkeler arasında bir ilişki biçiminde karşımıza çıkan karmaşık bir olgu olarak, hem siyasal hem de ekonomik veçhelere sahiptir. Kaldı ki, “salt siyasal” bir olgu olsa bile, herhangi bir siyasal meseleye siyaset ile ekonomik altyapı arasındaki etkileşim bir yana bırakılarak açıklama getirilebileceği de şüphelidir. Kapitalizmin işleyişi ekonomi ile siyaseti birbirinden ayırıştırma yönünde eğilimler yaratır; Marksistler ise, görünürdeki bu ayrımı veri alarak, ama aynı zamanda da görünüşün arkasına geçmeye çalışarak, iki alan arasındaki içsel diyalektik birliği vurgularlar.

Aslında Lenin’in çalışması, tam da günümüzde yaygınlaşan bu tarz “siyasal emperyalizm” kavrayışlarına dönük bir eleştiridir.⁷ Bilindiği gibi Lenin’in *Emperyalizm* metnindeki politik hedefi Karl Kautsky’dır. Nitekim kendi kitabı yayınlanmadan önce, Nikolay Buharin’in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* başlıklı yapıtına yazdığı önsözde de Lenin –Buharin’in çalışmasından pek az söz ederek– esas olarak Kautsky’yi eleştirmiştir.⁸ Eleştirinin temeli şu soruda düğümlenir: emperyalizm kapitalist sistemdeki dönüşümlerin zorunlu bir sonucu mudur, yoksa olumsal, bir başka deyişle zorunlu olmayan bir politika tercihi midir? Kautsky, emperyalizmi salt bir politika tercihi biçiminde kavradığı için, “ultra emperyalizm” adını verdiği durumu olanaklı görür. Buna göre, emperyalist güçlerin aralarında anlaşarak dünyayı “barış içinde” sömürmeleri, yalnızca olanaklı olmakla kalmayıp, aynı zamanda sermayenin çıkarları bakımından en rasyonel yoldur da.⁹

Bu tartışmanın sadece Lenin ile Kautsky arasında cereyan etmediğini vurgulamakta yarar var. Aslında, o dönemin emperyalizm literatüründe, Lenin’in müdahalesinden önce de benzer fikirleri –bu kadar sistematik biçimde olmasa da– dile getirenler olmuştur.¹⁰ Bu literatür 19. yüzyıl sonundan, 1880’li yıllardan itibaren şekillenmiştir. O dönemde gelişmiş ülkelerin muazzam bir sömürgeci-

6 Wolfgang J. Mommsen, *Theories of Imperialism*, Chicago: The University of Chicago Press, 1982, s. 81-99.

7 Önsözün sonunda Lenin “inaniyorum ki, bu broşür, en önemli ekonomik sorunun, emperyalizmin ekonomik özünün kavranmasına yardım edecektir; bu incelenmedikçe, modern savaşı ve modern siyaseti anlamak ve değerlendirmek olanaksızdır” diye belirtir. Lenin, *Emperyalizm*, s. 8.

8 Vladimir İliç Ulyanov Lenin, “Giriş”, Nikolay Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* içinde, çev: Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005.

9 Karl Kautsky, “Ultra-Emperyalizm”, çev: Münevver Çelik, *Conatus*, sayı 2, 2004.

10 Bkz. Hitoshi Shizuta, “Imperialism as a Concept”, *Kyoto University Economic Review*, cilt 21, no 1, 1961, s. 7.

lik atağına kalkmalarıyla birlikte, Avrupa'da ve Amerika'da çeşitli tartışmalar başlamıştır. Emperyalizm kavramının kendisi de bu tartışmalar içinde yaygınlık kazanmıştır.¹¹ Bugün klasik emperyalizm teorileri denilen çalışmalar (önce İngiliz liberal iktisatçı John Hobson'un, sonra da Marksist Rudolf Hilferding'in, Rosa Luxemburg'un, Buharin'in ve nihayet Lenin'in yapıtları), bu tartışmaların ardından ortaya çıkmıştır.

Lenin'in teorisi de dâhil olmak üzere, klasik emperyalizm teorilerinin emperyalizm olgusunu sınıfsal temelde açıklamaya çalıştıkları, ekonomik altyapıdaki dönüşümlere (tekellerin ortaya çıkışı, finans kapitalin oluşması, karteller, sermaye ihracı vb.) belirleyici önem atfettikleri bilinmektedir. Fakat, bu teori- lere zemin hazırlayan şey, önceki tartışmalar içinde belirginleşmeye başlayan kimi eğilimlerdi. 19. yüzyıl sonunda, ABD'de bankacı Charles Arthur Conant, Almanya'da Heinrich Cunow gibi yazarlar emperyalizmin ekonomik temeline dair incelemeler yapıyor, hatta finans kapital kavramını kullanıyorlardı.¹² Buna karşılık, aynı yıllarda revizyonizm tartışmasını başlatan Eduard Bernstein gibi yazarlarsa konuyu daha farklı ve genellikle soyut terimlerle ele alıyordu. Örneğin Bernstein, uygarlığın temsilcisi olarak gördüğü "yüksek kültüre sahip halkları" ve sömürgeciliği açıkça övmekteydi.¹³

Genel itibarıyla, o dönemde emperyalizme ilişkin olarak biri devrimci, diğeri reformist iki ana yaklaşımın şekillendiği söylenebilir. Devrimci yaklaşımın çoğunlukla tarihsel maddeciliğe yaslandığı ve ekonomik temele dair somut araştırmalardan hareket ettiği, diğerinin ise çoğu zaman idealist düşünceyi benimsemiştiği ve soyut ilkelerden hareketle akıl yürüttüğü de öne sürülebilir. Lenin'in Kautsky'nin emperyalizm teorisine itirazının temelinde, bir zamanların en önemli Marksist teorisini Kautsky'nin yavaş yavaş reformist konuma kaymış olması yatar.

Kautsky, başlarda Bernstein'a karşı çıkmış ve emperyalizmi kapitalist gelişmenin bir sonucu olarak kavramaya çalışmıştı. Gelgelelim Kautsky bu erken dönemde de reformizme fazla uzak değildi.¹⁴ Genel itibarıyla sanayi burjuvazisinden yana tavır alıyor, sınai gelişmeyi sosyalizme temel hazırlayacağı için önemsiyordu. Kautsky'ye göre sanayileşmenin bir yan ürünü, sanayi ülkelerinin tarımsal alanlara (hammadde kaynakları için) yayılması yönünde güçlü bir itilim yaratmasıydı. Dolayısıyla, emperyalist politikalar öncelikle ve esasen tarım-

11 Bu tartışmalara ilişkin iyi bir derleme kaynak olarak bkz. Richard B. Day ve Daniel Gaido (der.), *Discovering Imperialism: Social Democracy to World War I*, Leiden, Boston: Brill, 2012.

12 Cunow, SPD içinde revizyonizm eğilimine karşı çıkanlardan biriydi. Fakat daha sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Friedrich Ebert'in başını çektiği çoğunluğa katıldı.

13 Bkz. Alexander Marshall, "Lenin's Imperialism Nearly 100 Years on: An Outdated Paradigm?", *Critique: Journal of Socialist Theory*, cilt 42, no 3, 2014.

14 Bkz. L. Meldolesi, "The Debate on Imperialism Just before Lenin", *Economic and Political Weekly*, cilt 19, no 44, 1984.

sal bölgelere yönelikti. Gelgelelim bu politikaları yürüten gerici sınıflar (toprak sahipleri, finansal kapitalistler, ordu, bürokrasi, küçük çiftçiler, esnaf) arasında sanayi burjuvazisi yer almıyordu, zira bu sınıf kesimi doğası gereği serbest ticaretten yanaydı ve pasifisti.

Kautsky, zamanla, bu görüşleri daha da ileri taşıyarak mantıksal sonuçlarına ulaştırdı. Birinci Dünya Savaşı başladıktan **sonra** yayınlanan çalışmalarında, sanayi burjuvazisinin yalnızca ürettiği metalleri satmakla ilgili olduğunu, dolayısıyla emperyalist politikaları desteklemesi için bir neden bulunmadığını öne sürmekteydi. Buna karşılık, yurt dışında demiryolları gibi sabit sermaye yatırımları gerçekleştiren finans kapital, emperyalist politikalarından yanaydı.¹⁵ Sonuçta, kapitalist gelişmenin zorunlu olarak emperyalizme yol açması söz konusu değildi ve sermaye içi güç ilişkilerine bağlı olarak, “ultra emperyalizm” hem olanaklı hem de makul bir seçenektir.

Kautsky, görünürde Hilferding’in finans kapital analizine yaslanıyor, ancak farklı sonuçlara ulaşıyordu. Hilferding’e göre dünya genelinde kartel ve tröstlerin oluşması, büyük teknelci sermayelerin çeşitli şekillerde birleşmeleri mümkündür; fakat Hilferding bu gözlemden hareketle ülkeler arasındaki siyasal birleşmelere dair bir şey söylemiyordu. Kautsky ise, tıpkı ekonomik karteller gibi, siyasal düzeyde de kalıcı uluslararası birleşmelerin mümkün olduğu kanısındaydı. Sermayenin mantığı, kapitalistlerin kendi aralarındaki çekişmeleri bir yana bırakmalarını sağlayacaktı.

Bu yaklaşımın sorunu, doğrusal bir tarih anlayışı temelinde, çelişkileri değil uyumu ön plana çıkarmasıydı. Bu basit bir felsefi veya teorik yanlış değildi. Daha ziyade, reformist bir politik hattın, üstelik bir dünya savaşı başlamışken, kapitalizmin yıkıcı eğilimlerinin geçici karakter taşıdığına dair hem kendisini hem de kitleleri ikna etme çabasını temsil etmekteydi. Buna karşılık Lenin, kartel yöntemlerinin dış politikada işlemeyeceğini vurguluyordu. Kapitalizmin eşitsiz gelişmesi, dünyanın paylaşılmasını ve zamanla güç ilişkileri değiştikçe yeniden paylaşılmasını zorunlu kılmaktaydı:

Bir zamanlar, (örneğin 1909’larda, katıldığı Marksizmi iyice bırakmış bulunan Kautsky’nin de içlerinde bulunduğu) bir kısım burjuva yazarları, sermaye enternasyonalizasyonunun en belirgin bir ifadesi olan uluslararası kartellerin, kapitalist rejim içinde yaşayan halklar arasında barış umudu doğurduğu kanısındaydılar. Teorik açıdan alınırca, bu görüş tamamen saçmadır; pratikte ise en kötü cinsten bir oportünizmin hiç de dürüst olmayan bir savunma biçimi ve bir bilgiççilik anlamına gelmektedir ... savaşımın biçimleri değişebilir, nitekim özel ve geçici nedenlere bağlı olarak değişmektedir de; ama savaşımın özü, onun sınıfsal içeriği, sınıflar var oldukça değişmez ... Kapitalistler dünyayı paylaşı-

15 Şu makalelere bkz. Karl Kautsky, “Imperialism” ve “National State, Imperialist State and Confederation”, Richard B. Day ve Daniel Gaido (der.), *Discovering Imperialism* içinde.

yorlarsa, bunu, kendilerinde bulunan hain duygulardan ötürü değil, ulaştıkları yoğunlaşma düzeyi, kâr sağlamak için kendilerini bu yola başvurma zorunda bıraktığından yapıyorlar. Ve dünyayı, mevcut “sermayeleri”, “güçleri” oranında paylaşıyorlar, çünkü kapitalizmin ve meta üretimi sisteminin var olduğu bir ortamda daha başka bir paylaşma biçimi söz konusu olamaz. Şu da var ki, ekonomik ve siyasal gelişmeye göre, güçler de değişmektedir ... Kapitalist gruplar arasındaki savaşımın içeriği sorununun yerine, bunların (bugün için barışçı, yarın için barışçı olmayacak, öbür gün için gene barışçı olmayacak) biçimleri sorununu koymak, bir bilgiççi (sofist) gibi hareket etmekten başka bir şey değildir.¹⁶

Aşağıda bu konuya günümüz bağlamında tekrar değinme fırsatı bulacağım. Fakat, Lenin'in argümanı gayet açıktır: Sermaye birikimi, bir noktada burjuvaziyi dünyayı paylaşmaya zorlar, bu paylaşım sermayelerin gücü temelinde gerçekleşir (bunu sadece ekonomik güç olarak düşünmemek gerekir); sermaye birikimi süreci eşitsiz karakter taşıdığı için de güç ilişkileri zamanla değişir ve bu durum yeni bir paylaşımı zorunlu kılar. Savaşımın sınıfsal içeriği değişmez, ama biçimi elbette değişebilir. Bu içerikten bahsetmeden sadece biçimler üzerine ahkâm kesmek, teorik açıdan hatalı, politik açıdan da sermayeyi meşrulaştırarak işçi sınıfı hareketini baltalayan bir tavrıdır. Tıpkı Marx'ta olduğu gibi Lenin'de de teori ile politikanın, diyalektik eleştiri (bu örnekte biçim-içerik kategorileri) ile sınıfsal perspektifin daima iç içe olduğu görülür.

Emperyalizm'in üç kaynağı: Hobson, Hilferding, Buharin

Lenin'in Hilferding'e yönelttiği eleştirilerde de politik sonuçların önemli yer tuttuğu söylenebilir. Bilindiği gibi Lenin, emperyalizmin maddi temeline ilişkin olarak Hilferding'in çalışmasına büyük değer vermiş, özellikle finans kapital ve tekelleşme gibi konularda *Finans Kapital*'deki analizlerden yararlanmıştı.¹⁷ Bununla birlikte, Hilferding'in yaptığını politik açıdan sorunlu bulur. *Emperyalizm Defterleri*'nde, Hilferding'in başlıca eksiklikleri olarak şunları not almıştır: Para konusundaki teorik hata (Lenin, *Emperyalizm* kitabında da Hilferding'in bu konuda hata yaptığını belirtecek, fakat hatanın ne olduğunu açıklamadan geçecektir), dünyanın paylaşılması konusunu ihmal etmesi, finans kapital ile asalaklık arasındaki ilişkiyi ele almaması ve emperyalizmle oportünizm arasındaki iliş-

16 Lenin, *Emperyalizm*, s. 84-85. Buharin'in vurgusu daha farklıdır ve kartelin istikrarsız bir birleşme biçimi olduğunu savunur. Buharin'e göre, sermayenin uluslararasılaşması anarşik bir nitelik sergiler, dayanışmadan ziyade ulusal gruplar arasındaki rekabeti keskinleştirir. Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, s. 66-67.

17 Hilferding'in temel eseri olan *Finans Kapital*'in Türkçe çevirisi ne yazık ki eksiktir ve özgün metnin yarısından azını içermektedir. Bkz. Rudolf Hilferding, *Finans Kapital*, cilt 1, çev: Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1995. Bu kitap üzerine bir değerlendirme için bkz. Özgür Öztürk, “100. yılında *Das Finanzkapital*”, *Devrimci Marksizm*, sayı 12, 2011.

kiden de söz etmemesi.¹⁸ Para teorisini bir yana bırakırsak, bahsi geçen diğer eksikliklerin üçü de büyük politik önem taşıyan sorunlardır. Kapitalist gruplar arasında dünyanın paylaşılması veya işçi hareketi içinde oportünist eğilimlerin güçlenmesi, kuşkusuz ki Marksist bir emperyalizm teorisinin ihmal edemeyeceği konulardır. Gerçi, Hilferding'in yapıtının dünya savaşından epeyce önce, 1905 civarında yazıldığı ve 1910 yılında yayınlandığı unutulmamalıdır. Ayrıca Lenin'in Hilferding'e yönelttiği eleştiriler, Kautsky'ye yönelttiklerinin yanında çok hafiftir. Yine de Lenin, Hilferding'in finans kapitalin asalaklığını ve çürümüşlüğüne ele almamasını da eleştiri konusu yapmadan geçmez. Bu temayı "sosyal liberal" Hobson bile işlemiştir ve "Marksist Hilferding'in hatalarından biri, onun, bu noktada, Marksist olmayan Hobson'a göre geriye bir adım atmış olmasıdır."¹⁹ Bu bir geri adımdır, zira finans kapitale yöneltilen asalaklık suçlaması, işçi sınıfının ihmal etmemesi ve sürekli olarak kullanması gereken önemli bir silahtır. Bunun da ötesinde, kapitalist sınıfın toplumsal anlamda tamamen işlevsiz bir güruha dönüştüğünün en açık kanıtıdır.

Kimi yazarlar, Lenin'in emperyalizm üzerine görüşlerinin büyük ölçüde Buharin'in yapıtına dayandığını öne sürerler.²⁰ Fakat, bu iddia yanıltıcıdır. Lenin, Buharin'in yapıtını önemsememiş ve bu çalışmadan yararlanmıştır. Bununla birlikte, Lenin'in diyalektik kavrayışı, Buharin'in mekanik yaklaşımının çok ötesindedir. Örneğin, Buharin, tekelleşme ile birlikte sermayeler arasındaki rekabetin ulusal düzeyde ortadan kalktığı kanısındadır; ona göre çelişki ve çatışma esas olarak uluslararası düzlemde, ulusal sermaye grupları arasında cereyan etmektedir. Buna karşılık, Lenin'e göre, tekelleşme hiçbir düzeyde rekabeti sona erdirmez.²¹ Aslında rekabet ile tekel birbirini dışlamaz, bir arada bulunabilirler.

Lenin'in ve Buharin'in emperyalizm teorileri arasında, ekonomik analizden türetilen politik sonuçlar bakımından da önemli farklılıklar mevcuttur. Buharin'in ekonomist ve mekanik yaklaşımında, emperyalizmin ve kapitalizmin sonunu getirecek siyasal öznelerle dair açık ve net bir formülasyon yer almaz. Chris Harman'ın belirttiği gibi, Buharin'in teorisinde, dünya ölçeğinde emperyalizme karşı mücadele bakımından kritik önem taşıyan sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki dinamikler pek yer almaz.²² Aslında Buharin, ulusal sorun konusunda

18 Lenin, *Collected Works*, cilt 39, s. 202.

19 Lenin, *Emperyalizm*, s. 112.

20 Örneğin, Tony Cliff, *Lenin*, cilt 2, çev: Tarık Kaya, Bernar Kutluğ, İstanbul: Z Yayınları, 1994, s. 81.

21 Bu konuda bkz. Özgür Öztürk, "Buharin'in Marksizmi", *Devrimci Marksizm*, sayı 25, 2015-2016, s. 172.

22 Bkz. Chris Harman, "Analysing Imperialism", *International Socialism*, sayı 99, 2003. Bu noktaya daha önceki bir yazıda da dikkat çekmişim. Öztürk, "Buharin'in Marksizmi", s. 175. Bu konuda Hilferding, Buharin'e kıyasla bir parça daha duyarlıdır, fakat meseleyi bir dünya devrimi açısından değerlendirmekte o da başarısızdır.

Rosa Luxemburg'a yakın bir konumdadır ve ulusların kendi kaderini tayin hakkına karşı ciddi itirazları vardır. Oysa Lenin, emperyalizm koşullarında, dünya çapında devrimci hareket için ulusal sorunun büyük önem taşıdığı kanısındadır.

Son olarak, Lenin'in *Emperyalizm* kitabının önemli kaynaklarından biri olan Hobson'dan da bahsetmek gerekiyor. Lenin Hobson'un kitabına büyük önem vermiştir. *Emperyalizm*'e yazdığı önsözün daha ilk paragrafında, "emperyalizm üzerine İngilizce yazılmış başlıca yapıt olan J.A. Hobson'un kitabından, bence, gereken bütün dikkati göstererek yararlandığım kanısındayım" diye belirtir.²³ Lenin, 1902 tarihli bu çalışmayı en azından 1904 yılından beri bilmektedir ve bir ara Rusçaya çevirmeye de başlamıştır. Kuşkusuz, sosyal liberal bir yazar olan Hobson'un emperyalizm analizi ve çözüm önerileri Lenin'in kavrayışından çok farklıdır. Hobson emperyalizmi gelir eşitsizliğinin ve eksik tüketimin bir sonucu olarak ele alır. Çözüm olarak da talep yönetimini, kitlelerin alım gücünün artırılmasını önerir. Bir anlamda, 1930'ların Büyük Bunalımı ile birlikte yaygınlık kazanacak olan Keynesyen yaklaşımı önceler (aslında, Hobson'un analizi Keynes için esin kaynağı olmuştur). Bu bakımdan, Hobson, Lenin için asla temel bir referans sayılamaz. Bununla birlikte, emperyalizmin ekonomik ve sınıfsal temelinin açığa çıkarılması işinde Hobson'un çok önemli bir rol oynadığı tartışmasızdır. Emperyalizmin, bir yandan üretimin toplumsallaşmasını çok ileri taşıyarak, bir yandan da ekonomik yapının çürümüşlüğünü sergileyerek, sosyalizme giden yolu açtığına dair temel Marksist öngörü, Hobson'a ve o dönemin diğer burjuva araştırmacılarına çok şey borçludur.

Kısacası Lenin, hem kendi çalışmasından önce ortaya konulmuş olan klasik emperyalizm teorilerinden, hem de o dönemdeki tartışmalardan beslenmiş, bu analizleri daha ileri taşımış, daha rafine hale getirmiştir. Her ne kadar *Emperyalizm* kitabı esas olarak ekonomik konuları ele almaktaysa da, ekonomik altyapıya ilişkin analizlerden politik sonuçlara ulaşmak bakımından, diğer teorilere kıyasla Lenin'in teorisi çok daha bütünlüklüdür. Bir başka deyişle, ekonomi ile siyaset, teori ile pratik arasındaki bağlantılar Lenin'de çok daha güçlüdür.

Bunu söylemek, Lenin'in teorisinin kusursuz olduğunu öne sürmek anlamına gelmiyor. *Emperyalizm* kitabının ekonomik analiz açısından yetersiz veya yanlış olduğu noktalar birçok yazar tarafından belirtilmiştir. Hilferding'in kitabı gibi Lenin'in kitabı da Alman deneyimine çok fazla yaslanır ve bu nedenle modern kapitalizme özgü bazı önemli karakteristikleri açıkça gözden geçirir. Mesela Anglo-sakson ülkelerde (o dönemde de) büyük önem taşıyan borsayı dikkate almaz. Buna bağlı olarak da finans kapitali banka-sanayi kaynaşması biçiminde ele alır. En temelde de, sermayenin işlevsel biçimlerinin (para sermaye, meta sermaye, üretken sermaye) bütünleşmesini, kurumlar (bankalar, sanayi işletmeleri vb.) arasındaki fiili birleşme olarak algılar. Böylece finans kapital analizi biraz

23 Lenin, *Emperyalizm*, s. 7.

gereksiz yere daraltılmış olur (aslında bu kavramın kendisi bile talihsizdir, zira sürekli olarak **finansal sermaye** ile karıştırılmaktadır). Yine, yapıtta bir iki yerde açığa çıkan eksik tüketimci bir eğilim de mevcuttur.²⁴ Oysa Lenin, daha önceki çalışmalarında, Narodnikleri veya legal Marksistleri eleştirirken, eksik tüketim tezini zaten reddetmiştir. Fakat, tüm bunlara rağmen, Lenin'in emperyalizm teorisi ve bu teorinin ekonomik yönünü açıklayan *Emperyalizm* kitabı, yüz yıl sonra bile hâlen önemli ölçüde geçerliliğini korumaktadır.

Lenin'in düşüncesi içinde emperyalizm

Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla Avrupa'nın sosyal demokrat partilerinin sosyalist devrimci ilkelere sırt çevirmeleri, iki olguyu açığa çıkardı. Birincisi, sosyalist hareket içinde nicedir alttan alta varlığını sürdüren reformist-opörtünist eğilimin zaferi kesinleşti. İkincisi, dünya devriminin kilit halkası olarak Rusya'nın (ve genel olarak Doğu coğrafyasının) önemi arttı. Bu dönemden itibaren Lenin'in düşüncesine, özel olarak Rusya devriminden ziyade bir bütün olarak dünya devrimine yönelik politikalar damga vurur. Bu süreçte emperyalizm analizi kritik rol oynamıştır.

Düşünsel içeriği bakımından emperyalizm teorisi, Lenin'in diyalektik vizyonda açık bir gelişmeye işaret eder. Belki en önemlisi, 20. yüzyıl başı itibarıyla Marksist teori ve politika alanında ortaya çıkan, görünür hale gelen kimi eksikleri dâhice denilebilecek şekilde kapatmış olmasıdır. Lenin emperyalizm analiziyle Marksist teoriyi geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu teoriye uygun politikaları da formüle etmiştir.

Teorik sorun şu şekilde ifade edilebilir: *Kapital*, esas olarak sınıf düzleminde bir analiz sunar. Bu analizde taraflar, işçi ile kapitalisttir. Marx'ın analizinin politik düzleme ilişkin önermeleri de yine sınıfsal temelde formüle edilir, başlıca aktörler burjuvazi ve proletaryadır. Bunlar, herhangi bir ulusal bağlamda bakıldığında az çok netlikle tespit edilebilen, karşı karşıya duran ampirik öznelerdir.

Oysa dünya geneline, uluslararası düzleme çıkıldığında, başlıca siyasal aktörler artık doğrudan doğruya işçi sınıfı ve burjuvazi değildir yahut sadece onlar değildir. Devletler veya devlet gruplarıdır. Dolayısıyla, ulusal formasyonlar çerçevesinde herhangi bir belirsizlik içermeyen teorinin uluslararası düzleme nasıl "tercüme" edileceği sorusu ortaya çıkar. Kuşkusuz bu sadece teorik bir soru değildir. Dünya ölçeğinde etkili bir siyasal hareket geliştirebilmek için, bu alana müdahale edebilmenin örgütlerini ve araçlarını oluşturmak gerekir. Marx ve Engels'in Birinci Enternasyonal'in kuruluşuna öncülük etmiş olmaları bu ihtiyacın dolaysız bir sonucudur.

Teorik sorunun ciddiyeti Buharin örneğine baktığımızda daha açık görünecektir. Buharin'e göre, sermaye ulusal düzeyde sıkıca bütünleşmiş, uluslararası

24 Bkz. Savran, "Lenin mi Kautsky mi", s. 69, 77.

düzeyde ise bölünmüştür. Bir başka deyişle, uluslararası düzeyde karşımıza çıkan devletler, doğrudan doğruya “kendi” sermayelerinin temsilcileridir. Bu mekanik kavrayışta, kestirmeden gidilerek devletle sermaye özdeşleştirilmiş olur. Bunun belli ölçüde geçerliliği vardır elbette, fakat sorunlar yok sayılarak çözülemez. Özdeşlik içinde ayrımı yakalayamayan bir siyasal hareket, başarısız olmaya mahkûmdur.

O dönemin diğer klasik Marksist emperyalizm teorilerinde, benzer bir sorun Hilferding’te de görülür. Hilferding, Buharin kadar kestirmeci olmamakla birlikte, yine de emperyalizm analizinden dünya devrimine yönelik somut politik sonuçlar çıkarmakta başarısızdır. Zira en genel ve soyut düzeyde analiz yapar. Hilferding’in *Finans Kapital*’i, Marx’ın *Kapital*’inin devamı olarak alkışlanmış bir eserdir. Gelgelelim finans kapital olgusunun bir sonucu olarak emperyalizm konusu, ister istemez **dünya genelinde** politik sonuçların çıkarılmasını gerektirir. Oysa Hilferding’in kitabında sadece geleceğe dönük bazı öngörüler mevcuttur.²⁵

Lenin’in bu soruna getirdiği çözüm nedir?

Bu noktada bir dizi belirleme yapmak gerekiyor. Öncelikle, Marx’ın analizinin katmanlı yapısı unutulmamalıdır. Bilindiği gibi Marx, *Kapital* üzerine çalışırken, ilk başta altı kitaptan oluşan bir plan yapmıştı. Bunlar, sırasıyla, sermaye, toprak mülkiyeti, ücretli emek, devlet, uluslararası ticaret ve dünya pazarı konularını kapsayacaktı.²⁶ Marx, zamanla bu planı değiştirmekle birlikte, son üç konuyu ayrıca ele alma niyetinden vazgeçmedi. Gelgelelim bu işi tamamlayamadan vefat etti. Dolayısıyla, *Kapital*’de geliştirilen değer teorisi, uluslararası düzleme taşınmadan kaldı. Bu konuda elbette *Kapital*’de de birçok ipucu ve açıklama vardı, fakat emperyalizm teorisi bakımından çok büyük önem taşıyan kimi sorular, mesela ülkeler arasındaki değer transferinin hangi mekanizmalarla gerçekleştiği, yanıtız kaldı. Benzer şekilde, aksi yöndeki tüm iddialara rağmen, Marx’ın bütünlüklü bir “devlet teorisi” miras bıraktığı da söylenemez. Marx’tan hareketle sağlam bir devlet teorisi oluşturmak mümkündür, ama Marx’ın geride bıraktığı el yazmaları arasında *Kapital* ile kıyaslanabilir bir *Devlet* analizinin bulunduğunu söylemek pek doğru olmayacaktır.

İkinci olarak, Marx sonrası Marksist kuşağın, hayatın getirdiği çok çeşitli sorunlar karşısında acil yanıtlar üretmesi gerekmiştir. Tekelleşmenin olağanüstü bir sıçrama yaptığı, üretimin toplumsallaşmasının çok ileri noktalara ulaştığı, aynı

25 Rosa Luxemburg’un emperyalizm analizi, diğer klasik Marksist emperyalizm analizlerine kıyasla farklı bir soyutlama düzeyinde kurgulanmıştır ve yeniden üretim sorununu merkeze alır. Fakat, burada tartıştığımız sorun, yani emperyalizm analizinden dünya devrimine yönelik politik sonuçlar çıkarma eksikliği Rosa’da da mevcuttur. Bkz. Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, çev: Tayfun Ertan, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986. Ayrıca bkz. Özgür Öztürk, “Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi* ve emperyalizm”, *Devrimci Marksizm*, sayı 20, 2014.

26 Bkz. Roman Rosdolski, *Marx’ın Kapital’inin Oluşumu*, çev: Cumhur Atay, Münevver Çelik, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2012, s. 29-30.

zamanda da emperyalist paylaşım mücadelesinin hızlandığı ve bir dünya savaşına yol açtığı bir ortamda, üstelik İkinci Enternasyonal partilerinin Marksizme sırt çevirdiği bir dönemde, politik açıdan sağlam bir hat belirlemenin son derece zorlaştığı açıktır.

Lenin, temel teorik ve politik soruna, ekonomik analizi daha ayrıntılı hale getirip geliştirerek **değil**, mevcut analizden somut siyasal sonuçlar türeterek çözüm getirir. Bir başka deyişle, Marx'ın teorisinden ve daha sonraki çalışmalardan yararlanarak, dünya devrimine yönelik bazı temel ilkeleri belirler. Burada en kritik hamlelerden biri, ulusal sorunu tabloya dâhil etmesidir. O dönemde ulusal sorunun dünya ölçeğindeki patlayıcı potansiyelini saptayıp bunu mantıksal sonuçlarına dek izleyen belki de tek Marksist Lenin'dir. Ulusal sorun emek-sermaye çelişkisi ile birebir örtüşmez, basitçe onun üzerine de eklenmez. Ama biri üretim ilişkileri alanına diğeri uluslararası ilişkiler alanına ait bu iki sorun karmaşık bir şekilde birbirine eklenir. Bir başka deyişle, emperyalizm teorisiyle ulusal sorun bütünleştirilmiş olur.²⁷ O dönemin diğerk Marksist teorisyenleri (mesela Rosa Luxemburg) ise böyle bir potansiyelin farkında değil gibidir.

Lenin'in getirdiği çözümün kilit noktası, sosyalist devrimin artık ulusal değil küresel düzeyde bir olgu olarak formüle edilmesidir. Mesele, artık, ulusal çelişkilerle boğuşan emperyalist sistemi bu zayıf karnından yakalamak ve buradan dünya devrimine ilerlemektir. Siyaset için yeni bir zemin kurmaktır. Bu yeni zeminde yeni aktörler (ezilen uluslar) rol alacaktır, fakat senaryoyu yazan ve prodüksiyonu gerçekleştiren yine işçi sınıfı (ve Komünist Enternasyonal) olacaktır.

Ekonomi-siyaset ilişkisini birini diğerkine kurban etmeden çözebilmek en zor iştir. Lenin bu nedenle büyüktür.

Dünya savaşının aynı zamanda işçi hareketi içinde bir bölünmeyi de belirginleştirdiğinden yukarıda bahsedilmişti. Daha doğrusu, 1914 sonbaharı itibarıyla, Avrupa sosyalist hareketi içinde oportünist eğilim zafer kazanmıştır. Lenin, *Emperyalizm* kitabında bunun maddi temelini şu şekilde ifade eder:

Kapitalistlerin, birçok sanayi dallarının birinden, birçok ülkelerin birinden vb. elde ettikleri yüksek tekel kârları, onların bazı işçi kesimlerini ve bir süre için oldukça önemli bir işçi azınlığını elde etmelerini ve onları bütün ötekilere karşı belli bir sanayinin ya da belli bir ulusun burjuvazisinin tarafına kazanmalarını iktisaden olanaklı kılar. Dünyayı paylaşmak için savaşım veren emperyalist devletler arasındaki uzlaşmaz karşıtlıkların yoğunlaşması da bu eğilimi kuvvetlendirmektedir. Ve böylece emperyalist gelişimin belirli özellikleri başka ülkelere göre, İngiltere'de çok daha önce görülebildiği için, ilkin ve en açık biçimde orada kendini gösteren emperyalizm ve oportünizm arasındaki bağ yaratılmıştır ... Gerçekte oportünizmin gelişmesindeki olağanüstü hız ve özellikle iğrenç nitelik, hiç de onun zaferinin sürekli olacağına güvencesi değildir; sağlıklı bir bedende

27 Bkz. Mommsen, *Theories of Imperialism*, s. 50-53.

bir çıbanın hızla büyüyüp baş vermesi, nasıl yalnızca o çıbanın daha çabuk patlaması ve organizmanın iyileşmesi sonucunu doğurursa, bu da, tıpkı öyle. Bu bakımdan, emperyalizme ve oportünizme karşı savaşım, sıkı sıkıya birbirine bağlı olarak yürütülmedikçe, birincisinin de boş ve yalan bir sözden ibaret olacağını bir türlü anlamak istemeyenler, en tehlikeli kimselerdir.²⁸

19. yüzyılda Engels, İngiliz işçi sınıfı içinde bir “aristokrat” kesimin oluştuğundan zaten söz etmişti. Bunlar, çoğu sendikalı ve yüksek ücret alan, çıkarları kol işçisi çoğunluğa aykırı düşebilen bir azınlığı oluşturuyorlardı. Lenin'in “oportünizm eğilimi” şeklinde tarif ettiği gelişmenin arkasındaki toplumsal özne bu işçi aristokrasisiydi. Lenin bu temayı, o dönemdeki çeşitli makalelerinde işledi. Örneğin, 1916 Ocak ayında, savaşın emperyalist niteliğini (dolayısıyla “anayurt savunması” sözünün yanlışlığını) vurguladıktan sonra, şunu belirtiyor: “Burjuvazinin devasa kârlarından birkaç kırıntı da, işçi bürokrasisinden, işçi aristokrasisinden ve küçük burjuva yol arkadaşlarından oluşan küçük bir grubun payına düşebilir. Sosyal şovenizm ve oportünizm aynı sınıfsal temele dayanıyor; yani küçük bir grup ayrıcalıklı işçinin, işçi sınıfı yığınlarına karşı ‘kendi’ ulusal burjuvazileriyle ittifakına dayanıyor.”²⁹

Bu noktada kritik bir soru ortaya çıkar: işçi aristokrasisinin oluşumu ve buna karşılık gelen oportünizm eğilimi nesnel süreçlerin sonucuysa, nasıl ve ne şekilde mağlup edilecektir? Lenin bu soruya bir yanıt formüle etmeye çalışır. Öncelikle, bu eğilimin geçici nitelik taşıdığını savunur. İşçi aristokrasisinin ilk ortaya çıktığı ülke olan İngiltere uzun süre boyunca dünyada tekel konumu işgal ettiği için, kendi işçi sınıfının bir bölümünü deyim yerindeyse “rüşvetle” susturabilmiştir. Oysa 19. yüzyıl sonundan itibaren emperyalist rekabetin şiddetlenmiş olmasıyla bu imkân ortadan kalkmıştır. Ekim 1916 tarihli (yani *Emperyalizm* kitabından daha sonra yazılan) bir makalede Lenin şöyle yazar:

Geçmişte **bir** ülkedeki işçi sınıfını, rüşvet vererek onlarca yıl boyunca yozlaştırmak mümkündü. Bugün bu pek olası değildir ve aslında neredeyse imkânsızdır. Ancak öte yandan, **her** emperyalist “büyük” güç, “işçi aristokrasisi”nin **küçük** (1848-1868 İngiltere'dekinden küçük) bir tabakasına rüşvet verebilir ve de vermektedir. Eskiden, Engels'in o son derece isabetli ifadesini kullanmak gerekirse, “burjuva işçi partisi”, yalnızca tek bir ülkede ortaya çıkabilirdi; çünkü yalnızca tek bir ülke tekel konumuna sahipti, fakat öte taraftan, uzun süreliğine var olabilirdi. Şimdi bir “**burjuva işçi partisi**” **bütün** emperyalist ülkeler için tipik ve **kaçınılmazdır**. Fakat ganimetlerin paylaşılması için yürüttükleri amansız mücadele göz önüne alındığında, böyle bir partinin bir dizi ülkede uzun süre hüküm

28 Lenin, *Emperyalizm*, s. 141-142.

29 V.İ. Lenin, “Oportünizm ve II. Enternasyonal'in Çöküşü”, *Sosyalizm ve Savaş* içinde, çev: Evrensel Basım Yayın Çeviri Grubu, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2008, s. 78.

sürebilmesi olası değildir. Çünkü tröstler, mali oligarşi, pahalılık vb. bir yandan üst tabakadaki bir avuç insana rüşvet vermeyi **olanaklı kılarken**, öte yandan da proleter ve yarı-proleter kitleleri giderek daha çok baskı altına almakta, ezmekte, perişan etmektedir.³⁰

Fakat, Lenin sonucu yine de mücadelenin belirleyeceğini vurgular. “İşçi hareketinin tarihi, şimdi kaçınılmaz olarak, bu iki eğilim arasındaki mücadelede gelişecektir.” Burjuva işçi partilerine karşı her cephede amansız bir mücadele verilmelidir ve burada Marksist taktik, işçi kitlesi içindeki ayrıcalıklı olmayan geniş çoğunluğa gitmektir, **“daha derinlere, en aşağılara**, gerçek kitlelere inmek bizim görevimizdir; oportünizme karşı mücadelenin bütün anlamı ve içeriği budur.”³¹

Bu bağlamda Lenin’in en temel vurgularından biri, demokratik taleplerin yükseltilmesidir. Bunu reddeden eğilimleri “emperyalist ekonomizm” diye niteler ve bu eğilimlerin gerçek siyasal sorular formüle edemediklerini vurgular. Zira “Marksizm, bize, **verili**, kapitalist bir ülkenin burjuvazisi tarafından yaratılan ve çarpıtılan demokratik kurumlardan yararlanmayı yadsıyarak ‘oportünizmle savaşıma’nın, oportünizme **tümden teslim olmak** demek olduğunu” öğretmektedir.³²

Genel olarak kapitalizm ve özel olarak emperyalizm, demokrasiyi bir hayal haline getirir- ama aynı zamanda kapitalizm, yığınlarda demokratik esinler uandırır, demokratik kurumlar yaratır, emperyalizmin demokrasiyi yadsıyışıyla demokrasi için yığınsal savaşım arasındaki çatışmayı şiddetlendirir. Kapitalizm ve emperyalizm ancak iktisadi devrimle devrilebilir; demokratik dönüşümlerle, en “ideal” demokratik dönüşümlerle bile devrilemez. Ne var ki, demokrasi savaşımı okulunda okumamış olan bir proletarya, iktisadi bir devrim yapma yetisine sahip değildir. Bankalara elkoymaksızın, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmaksızın kapitalizm yenik düşürülemez. Ne var ki, tüm halkı, burjuvazinin elinden alınan üretim araçlarının demokratik yönetimi için örgütlemedikçe, emekçi halkın tüm kütlesini, proleterleri, yarı-proleterleri ve küçük köylüleri, saflarını, güçlerini, devlet işlerine katılımlarını, demokratik bir biçimde örgütlemeleri için seferber etmedikçe, bu devrimci önlemler uygulanamaz.³³

Proletarya, “bütün demokratik kurumları ve bütün özlemleri, kendi sınıf savaşımında seferber” etmelidir. Bunun en kritik yönlerinden biri de ulusların kendi

30 V.İ. Lenin, “Emperyalizm ve Sosyalizmdeki Bölünme”, *Sosyalizm ve Savaş* içinde, s. 118 (vurgular orijinalde).

31 a.g.e. s. 118, 122 (vurgular orijinalde).

32 V.İ. Lenin, “P. Kievski’ye (Y. Piatakov) Yanıt”, *Emperyalist Ekonomizm, Marksizmin Bir Karikatürü* içinde, çev: Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları, 2008, s. 23 (vurgular orijinalde).

33 a.g.e. s. 21-22.

kaderini tayin hakkı olacaktır. “Uluslar arasında etkin bir biçimde düzenlenmiş demokratik ilişkiler olmadıkça –bunun sonucu olarak ayrılma özgürlüğü tanınmadıkça– genel olarak tüm ulusların işçilerinin ve emekçi halkının burjuvaziye karşı iç savaş vermesi olanaksızdır.”³⁴

Alıntılar çoğaltılabilir, fakat ana izlek açıktır: emperyalizm çağında demokrasi hayal haline geldiği için, sınıf hareketinin her türlü demokratik talebi üstlenmesi ve yükselmesi, özellikle de ulusal kurtuluş hareketlerinin taleplerini savunması, hem oportünist eğilimleri yenmek açısından, hem de işçi sınıfının demokrasi okulunda eğitimini tamamlaması bakımından kritik önem taşımaktadır. Dünya devrimi ancak böyle bir politik hat izlenirse olanaklı hale gelecektir.

Sonuç olarak, Lenin, düşüncesini olgunlaştırırken, emperyalizm, ulusal sorun, demokrasi, işçi aristokrasisi ve oportünizm eğilimleriyle mücadele gibi tüm farklı boyutları tutarlı bir politik tablo içinde birleştirmiş durumdadır. Burada kilit sorun devrimin nasıl yapılacağı, proletarya iktidarının nasıl kurulacağıdır; ve bunun yanıtı artık dünya ölçeğinde formüle edilmektedir.

Dünya devrimine giden yol

Emperyalizm teorisinin dünya ölçeğindeki politik sonuçları içinde belki en önemlisi, ezilen ulusların emperyalizme karşı mücadelesine tam destek verme gereğidir. İşin doğrusu, bu aslında Lenin'in bir icadı veya pragmatik bir politik tavır değil, Marx ve Engels'in de vaktiyle ipuçlarını verdikleri bir yaklaşımdır. Bilindiği gibi, Birinci Enternasyonal döneminde İrlanda'nın bağımsızlığı sorunu benzer bir politikayı gündeme getirmiş, o dönemde Marx ve Engels İrlanda sorunuyla özel olarak ilgilenmişlerdi.³⁵ Lenin'in yaptığı, bu çizgiyi tutarlı şekilde geliştirmek olmuştur. Burada anahtar nitelikte bir pasaja dikkat çekmek yararlı olacaktır:

Toplumsal devrim, ancak, ileri ülkelerde proletaryanın burjuvaziye karşı iç savaşıyla, gelişmemiş, geri ve ezilen uluslarda, ulusal kurtuluş hareketi dâhil, bir **dizi** demokratik ve devrimci hareketi içinde birleştiren bir çağ biçiminde sökün edebilir (...) Çünkü kapitalizm eşit olarak gelişmez ve nesnel gerçeklik, üst düzeyde gelişmiş kapitalist ulusların yanısıra ekonomik yönden bir parça gelişmiş ya da tümünden gelişmemiş uluslarla karşı karşıya olduğumuz gerçeğidir.³⁶

Kapitalist üretim sisteminin çelişkileri tüm dünyaya yayılmış olduğu için, devrimi de artık esasen dünya ölçeğinde tasavvur etmek gerekir. Bu ise, ulusların kendi kaderini tayin hakkı da dâhil olmak üzere her cephede ve dünya ölçeğinde

34 a.g.e. s. 24.

35 Bkz. Özgür Öztürk, “Hindistan ve İrlanda: Marx ve Sömürgecilik”, *Dipnot*, sayı 10, 2012.

36 V.İ. Lenin, “Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm”, *Emperyalist Ekonomizm, Marksizmin Bir Karikatürü* içinde, s. 63 (vurgu orijinalde).

mücadele demektir. “Sosyalist devrim tek bir hareket, bir cephede tek bir muharebe değil, çetin sınıf savaşlarının yer aldığı bütün bir çağ, tüm cephelerde yani ekonomi ve politikanın tüm sorunları üzerine uzun bir muharebeler dizisidir ... proletarya, demokrasi uğruna, bütün alanlarda tutarlı bir devrimci savaşım yürütmeden burjuvaziye yenilgiye uğratamaz.”³⁷

İşçi sınıfı hareketi ve onun partisi, ancak tüm ezilenlerin çıkarlarını savunabildiği zaman gerçek bir devrimci güce kavuşur. Daha sonraları Antonio Gramsci'nin hapisanede onca zorluklarla dolduracağı defterlerin merkezi teması olan **hegemonya** kavramı, doğrudan doğruya Lenin'in bu anlayışından hareketle formüle edilmiştir. Bu süreçte işçi hareketinin dünya ölçeğindeki en önemli aracı ve örgütü, hiç kuşkusuz devrimci bir Enternasyonal olacaktır. Marx ve Engels'ten Lenin'e ve oradan Gramsci'ye uzanan hatta, pratik politika açısından ortaya konulan formülasyonlar giderek daha bütünlüklü bir teori biçimini almıştır.

Bununla birlikte, Lenin'de öylesine büyük önem verilen ekonomik ve siyasal boyutların birliği meselesi, aradan geçen yüz yılda, komünist hareket içinde giderek zayıflamıştır. Emperyalizmin ekonomik yönünün analizi, tekel ve finans kapital kavramları ekseninde, esas olarak gelişmiş kapitalist ülkelerle sınırlanır hale gelmiştir. Siyasal yönünün analizi ise, merkez ülkelerdeki oportünist eğilimlerin pek sözü edilmeksizin, esasen üçüncü dünya ülkeleri ile sınırlı biçimde kavranır olmuştur. Paradoksal şekilde, Lenin'in emperyalizm teorisinin ekonomik boyutlarını özetlediği *Emperyalizm* metni de genellikle üçüncü dünya ülkelerinde devrimcilerin başucu kitabı olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Afrika, Asya ve Latin Amerika'da Marksizm daha ziyade emperyalizm teorisi ile ilişkilendirilerek ele alınacak, Avrupa ve Amerika'nın emperyalist ülkelerinde ise Marksizm denilince akla sadece “ekonomik temelli” bir teori, esas olarak da *Kapital* gelecektir.

Bu gibi gelişmelerin nedenlerinin analizi bu yazının sınırlarını çok aşar. Bununla birlikte, gerek Sovyetler Birliği deneyiminin dünya devrimini ilerletmekte başarısız olması, gerekse “Batı Marksizmi” denilen akımın şekillenmesi nedeniyle, Marksizmin en temel öncülü sayılabilecek teori ile politika bağlantısı önemli ölçüde zayıflamıştır.

Bugün

İçinde bulunduğumuz dönem, Lenin'in emperyalizm teorisini geliştirdiği döneme kıyasla hiç kuşkusuz önemli farklılıklar barındırıyor. Çok kabaca, 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca çok şiddetli bir emperyalist rekabet yaşanmışken, aynı yüzyılın ikinci yarısında başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist inşa girişimlerinin belirleyici etkisiyle, emperyalist kampın kendi içindeki çelişki ve ça-

37 V.İ. Lenin, “Sosyalist Devrim ve Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı (Tezler)”, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı* içinde, çev: Muzaffer Ardos, Ankara: Sol Yayınları, 1977, s. 143.

tışmalar kısmen bastırılmış, kapitalist dünya ABD hegemonyası altında görece bir istikrar yaşamıştır. Uluslararası politik iktisat adı verilen disiplin içinde, bu duruma “hegemonik istikrar” denilmektedir. Bu sözüm ona “istikrar”ın SSCB'nin çöküşü sonrasında dağıldığı ve dünyanın yeni bir “istikrarsızlık” çağına girdiği söylenebilir. Başlıca emperyalist güçler arasında askeri bir çatışma olasılığı, özellikle 2008 krizi sonrasında giderek artmaktadır.

Meselenin diğer tarafında, 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya genelindeki sermaye hareketlerinin niteliğini dikkate almak gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kapitalist dünya içinde üretken sermaye hareketlerinin hız kazanması, bir yandan kapitalist üretim ilişkilerini yeni coğrafyalara doğru genişletirken, bir yandan da sermaye sınıfı açısından eskisine göre daha kalıcı bağlantıların kurulabilmesi olanağını yaratmıştır. Sermayenin uluslararasılaşma dinamiklerinin giderek hızlanmasıyla, bir anlamda dünya genelinde saf bir kapitalist uzam şekillenmeye başlamış, sermaye geçmişe kıyasla küresel düzeyde daha rahat hareket edebilir hale gelmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında bir türlü kurulamayan uluslararası örgütlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında birbiri ardına kurulabilmesi (Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası, NATO, Dünya Sağlık Örgütü, ILO ...), sermayenin enternasyonalizminin açık bir ifadesidir.

Bu durum, Kautsky tarzı bir ultra emperyalizmin yaşandığını değil, dünya kapitalizminin bir dönem boyunca çelişkilerin bastırılmasında başarılı olabildiğini gösterir. Ayrıca bu gelişmelerde Sovyetler Birliği'nin yarattığı tehdidin de önemli payının bulunduğunu unutmamak gerekir. Eşitsiz ve bileşik gelişme, güç ilişkilerinin er veya geç değişmesi, bunun sonucunda da bazen “barışçıl” (ekonomik, diplomatik, siyasal) bazen de barışçıl olmayan çekişmelerin yaşanacağı anlamına gelir. İçine girmiş olduğumuz küresel kriz konjonktüründe, bahsi geçen uluslararası örgütlerin içindeki çatlaklar da belirginleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda, örneğin “nükleer caydırıcılık” gibi argümanlar kalıcı bir barışın garantisi değil, emperyalist devletler arasındaki barışın ne kadar kırılgan olduğunun göstergesidir. Üstelik nükleer güce kavuşmak da giderek daha kolay hale gelmektedir.

Günümüz emperyalizmine “ulusal sorun” açısından baktığımızda, yüz yıl öncesine kıyasla yine önemli farklılıklarla karşılaşırız. İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok eski sömürge ülkenin şu veya bu şekilde siyasal bağımsızlığını kazanmasıyla, klasik tipte sömürgecilik genel olarak sona ermiş, emperyalizmin sömürgecilikten farkı da daha net ortaya çıkmıştır. Günümüzde emperyalist sömürü, ülkeleri doğrudan işgal etme gereği duymadan “işini görebilmektedir”. Bu durum, bir yandan, emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşlarının taşıdığı önemin zayıflaması anlamına gelir. Bir başka deyişle, Lenin'in dünya kapitalist sisteminin mağlup edilebilmesi için büyük önem attığı bir dinamik az çok sönmülmüş durumdadır. Bununla birlikte, diğer taraftan, emperyalist sömürüye maruz kalan ülkeler şimdi siyasal bağımsızlık sahibi olduğundan, emperyalizme karşı ittifakların olanağı geçmişe kıyasla çok daha fazla genişlemiştir. Bir başka

deyişle, ulusal sorun nitelik değiştirmiştir – şimdi esas mesele bir an önce bağımsızlık ilan edip Birleşmiş Milletler’de sandalyeye kavuşmak değil, var olan siyasi bağımsızlığı zemin olarak kullanmak suretiyle kitlelerin kazanımlarını daha ileri taşımadır.

Bu noktada, emperyalizme karşı m¼cadelenin kapitalizme karşı m¼cadeleden ayrı d¼ř¼n¼lmemesi gereği bir kez daha ortaya ¼ıkar. G¼n¼m¼zde, özellikle T¼rkiye gibi belirli bir kapitalist gelişme d¼zeyine ulaşmış kimi ¼lkelerde, burjuvazi anti-emperyalist bir retorik altında kendi g¼ndemini ilerletme becerisini epeyce geliştirmiştir. İslamcıların veya milliyetçi kesimlerin basit ‘‘Batı karşıtlığı’’ bi¼imindeki s¼ylemlerinin sahte niteliği a¼ıktır. Buna karşılık, tutarlı bir anti-emperyalist hat oluşturmanın ve bu s¼reçte benzer konumdaki ¼lkelerle çeşitli şekillerde ittifaklar kurmanın ¼nemi ne kadar vurgulansa azdır. Gelgelelim, bunun tek tek her ¼lkenin kendi başına ¼zmesi gereken bir mesele değil, devrimci bir Enternasyonal tarafından y¼r¼t¼lecek bir strateji olması gerekir. Aksi takdirde, g¼n¼m¼z T¼rkiyesi’nde olduğu gibi, emperyalizm karşıtlığı g¼r¼nt¼s¼ altında emperyalist ¼lkelerle olan ilişkilerin ¼ok daha derinleşeceği kesindir.

G¼n¼m¼zde t¼m d¼nyada kapitalist ¼retim ilişkilerinin baskın hale gelmesi ve ulusal sorunun nitelik değiştirmesi, aynı zamanda, k¼resel siyasi d¼zlemde emek-sermaye ¼eliřkisinin de daha rahat şekilde form¼le edilebilmesinin olanağını yaratmaktadır. Burada s¼z konusu olan şey proleter uluslar ve burjuva uluslar bi¼iminde basit bir karşıtlıktan ziyade, tıpkı burjuvazinin ulus¼st¼ ¼rg¼tleri gibi, yine ulus¼st¼ devrimci ¼rg¼tler, ¼ncelikle devrimci bir Enternasyonal oluşturmadır. ¼ç¼nc¼ B¼y¼k Depresyon bağlamında ortaya ¼ıkan barbarlık ve faşizm tehdidine karşı bunun ne kadar b¼y¼k ¼nem taşıdığını belirtmek bile gereksizdir.

¼zetle: g¼n¼m¼zde ulusal sorun nitelik değiştirmiş bi¼imde varlığını s¼rd¼rmektedir ve bu durum d¼nya ¼lçeęinde devrimci eylem i¼in çeşitli olanaklar yaratmaktadır.

Lenin’in bir diğer tespitine, emperyalist merkezlerdeki oport¼nist veya reformist eğilimlere baktığımızda, aradan ge¼en y¼z yılda bu zararlı eğilimlerin ¼nemli ¼lç¼de g¼çlendięini belirtmek gerekiyor. Bunlar, oturmuş gelenekler halini almış, k¼kleřmiř, kemikleşmiştir. Emperyalist merkez ¼lkelerde devrimci partilerin ve hareketlerin g¼çlenmesi, d¼nya devriminin ¼n¼ndeki en zorlu g¼revlerden biri olarak duruyor. Bu alana m¼dahale edebilecek devrimci bir Enternasyonale duyulan ihtiya¼, Marksistler a¼ısından, herhalde tartışmasızdır. Bunun yanı sıra, son otuz-kırk yılda kapitalist d¼nyada özellikle sanayi sermayesinin bir kısmının yeni kapitalistleşen coğrafyalara kayması, merkez ¼lkelerde sanayisizleşme ve finansa y¼nelme gibi eğilimler de yaratmıştır. 21. y¼zyılda, derinleşme belirtileri sergileyen yeni b¼y¼k depresyon bağlamında, emperyalist merkezlerde tabandan gelen devrimci işçi hareketinin yeniden canlanması fazla şaşırtıcı olmayacaktır. Marksistler a¼ısından bu bir temenni değil, politik a¼ıdan işlenmesi ve ilerletilmesi gereken temel bir olasılıktır. Sadece son birkaç yılda İngiltere’de İşçi

Partisi'nin Jeremy Corbyn ile yeni arayışlara girişmesi, ABD'de Bernie Sanders gibi bir başkan adayının ortaya çıkabilmesi, nesnel anlamda bir şeylerin değişmeye başladığının göstergesidir. ABD'de şimdiki başkan Donald Trump bile, özellikle sanayi işçilerine başta istihdam olmak üzere önemli vaatlerde bulunarak seçimi kazanabilmiştir. Kriz ortamı, hem faşizan eğilimlerin güçlenmesine, hem de sınıftan yana hareketlerin sesinin daha fazla duyulmasına zemin hazırlamaktadır. Kısacası, dünya devrimi perspektifinden bakıldığında, hem emperyalist merkezlerde hem de emperyalist sömürüye maruz kalan ülkelerde yüz yıl öncesine kıyasla farklı ve yeni olanaklar ortaya çıkmıştır. Bu olanakları realize edebilmek, "kuvveden fiile" çıkarmak için uluslararası düzeyde örgütlenme ekmek su kadar temel bir ihtiyaçtır.

Klasik emperyalizm teorilerinin ve Lenin'in analizlerinin temelini oluşturan tekelleşme ve finans kapital olgularına bakarsak, geçen yüz yıl boyunca bunların giderek derinleştiğini ve genişlediğini görürüz. Lenin'in özlü **ekonomik** tanımını anımsamak, bunu sergileyecektir. Lenin'e göre,

- (1) Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır;
- (2) banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış, ve bu "mali-sermaye" temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır;
- (3) sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır;
- (4) dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelci kapitalist birlikler kurulmuştur;
- (5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır. Emperyalizm, tekellerin ve mali-sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir.³⁸

Bu tanımın esas itibarıyla geçerliliğini koruduğu hiç duraksamaksızın söylenebilir. Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması, son yüz yıl boyunca yeni boyutlar kazanarak ilerlemiştir. Fakat, burada kastedilen şey her alana tek bir tekelin hâkim olması türünden doğrusal bir gelişme değildir. Daha ziyade, dünya ölçeğinde hem işbirliği hem rekabet içinde olan dev sermaye birimlerinin ortaya çıkmış olmasıdır. Sermayenin merkezileşmesi, tüm sermayelerin tek bir elde toplanması anlamına gelmez. Sermaye birikimi sürecinde, bir yandan yeni sektörler, yeni sermayeler ortaya çıkarken, bir yandan da altta işleyen bir eğilim olarak sürekli merkezileşme gerçekleşir. Günümüzde, her ülkede ve genel olarak dünyada, demir-çelik, otomotiv, kimya, elektrik, haberleşme ve iletişim gibi başlıca sektörlerin hemen hepsinde az sayıda tekel hâkim durumdadır. Kuşkusuz, aralarındaki

38 Lenin, *Emperyalizm*, s. 100-101.

güç ilişkileri son derece değişkindir. Fakat, tekelleşme bir gerçektir.

Benzer şekilde, dar anlamda banka-sanayi kaynaşması olarak anlaşılmamak kaydıyla, finans kapital de son yüz yılın tartışmasız bir gerçeği olmuştur. Finans alanında borsanın önemini, yatırım fonları vb. gibi yeni finansal biçimleri ve uluslararası sermaye akımlarını hesaba katan yeni bir finans kapital kavramlaştırması gereklidir. Fakat, Lenin'in (Hilferding'in, Buharin'in) finans kapital tanımı özü itibarıyla hâlen geçerlidir.

Sermaye ihracının özel bir önem kazanması iddiası ise son derece açık bir gerçeğin ifadesi olmuştur. Kuşkusuz, neoliberal dönem denilen son otuz-kırk yılda finansal akımlar üretici sermaye ihracına kıyasla daha büyük önem kazanmıştır. Bir başka deyişle, sermaye ihracı da nitelik değiştirmiştir. Fakat, Marksist açıdan, sermayenin işlevsel biçimleri olan para sermaye, meta sermaye ve üretken sermaye daima bir bütünlük içindedir. Keynesyen eğilimli solcu iktisatçıların pek sevdiği "finansın üretimden kopması" argümanı, Marksizme yabancıdır. Ayrıca, küresel düzlemde bakıldığında, bazı emperyalist merkezlerde (mesela İngiltere'de) finansal sermaye olağanüstü büyüklüklere ulaştıysa, bazı coğrafyalarda da (başta Çin olmak üzere Asya'da) sanayi sermayesinin muazzam atılımlar yaptığı görülebilir. Üstelik bu atılımlar, büyük ölçüde, ABD ve Avrupa ülkelerinden akan sermaye ile gerçekleşmiştir. Kısacası, sermaye ihracı günümüz emperyalizmini tanımlayan en önemli karakteristiklerden biri olmaya devam etmektedir.

Günümüzde, örneğin ABD'nin net sermaye **ithalatçısı** olduğu gözleminde hareketle, sermaye ihracı tezinin yanlışlandığını savunanlar bulunmaktadır. ABD'nin özel konumu kuşkusuz ki doların dünya parası olarak işlev görmesiyle yakından bağlantılıdır. Bununla birlikte, "sermaye ihracı önem kazanmıştır" tezi zorunlu olarak "emperyalist ülkeler daima sermaye ihraççısı durumundadır" anlamını taşımaz. Aslında en temelde önem taşıyan şey, artı değer transferinin ne yöne doğru gerçekleştiğidir. Emperyalist ülke, başkalarının yarattığı artı değere çeşitli ekonomik ve siyasal mekanizmalarla el koyabilen ülkedir. Bu kimi zaman sermaye ihracıyla, kimi zaman da ters yöndeki sermaye hareketleriyle gerçekleşebilir. Ayrıca, ihraç edilen sermayenin de bir getiri elde etmek amacıyla yatırıldığı, belirli bir süre sonra zıt yöndeki kâr transferlerinin ilk yatırımın çok ötesine geçebileceği de bilinmektedir. Dolayısıyla, emperyalizmin mutlaka tek bir yönde gerçekleşen sermaye ihracı ile tanımlandığı düşünülmemelidir.

Son dönemde finansal sermayenin aşırı gelişmiş olması, buna uygun iletişim teknolojilerinin de (başta internet olmak üzere) büyük bir atılım yapmasını beraberinde getirmiştir. Sermaye, hiç kuşkusuz, bugün dünya yüzeyinde geçmişe kıyasla çok daha rahat ve hızlı hareket edebilmektedir. İşçi hareketi ise 1980 sonrasında aldığı neoliberal darbeden ve sosyalist inşa girişimlerinin 1990 sonrasında yıkılmasından ötürü, ancak yeni yeni canlanma belirtileri göstermektedir. Bu çerçevede, işçi hareketinin uluslararası bağlar kurabilmesi açısından, yeni teknolojilerin olağanüstü olanaklar yarattığına dikkat çekmek gerekir. Günümüzde,

haberleşme ve ulaştırma araçlarının gelişmesi sonucunda, dünya geçmişe kıyasla çok daha fazla bütünleşmiştir. Bu bütünleşme şimdiye dek sermayenin lehine sonuçlar yaratmış olabilir, ama madalyonun daima arka yüzü vardır. Engels'in 1880'li yıllarda dünyadaki çeşitli işçi hareketleriyle haberleşmek için günde yirmi civarında mektup aldığı ve gönderdiği söylenir. Farklı coğrafyalardaki hareketlerin bin bir zahmetle iletişim kurduğu 19. yüzyıla kıyasla, günümüzde tablo çok daha farklıdır. Bunun yanı sıra, yeni teknolojiler sadece iletişim amacına hizmet etmekle kalmamakta, aynı zamanda sosyalist üretim ilişkilerinin temelini oluşturacak planlama açısından da olağanüstü seçenekler sunmaktadır. Tüm bunlar, sosyalist hareketin dünya ölçeğinde değerlendirmesi gereken durumlardır.

2000'li yıllarda, "yeni emperyalizm teorileri" denilen kimi arayışlar ortaya çıkmış, bu bağlamda klasik emperyalizm teorileri çeşitli yönlerden yoğun şekilde eleştirilmiştir. Fakat, bu eleştirilerin gerçek bir "yeni emperyalizm" teorisi üretmekte başarısız kaldığı, hepsinden önemlisi de kitlelerin benimseyebileceği pratik politik önerileri getiremedikleri rahatlıkla söylenebilir.³⁹ Kanımca, yeni emperyalizm teorisi olarak ortaya getirilen analizlerin çoğu, emperyalizmi kalıcı ve istikrarlı bir sistem olarak görmekte, emperyalizmin en temelde kapitalizmden sosyalizme geçiş çağının bir karakteristiği olduğunu kabul etmemektedir. Oysa emperyalizm, müthiş bir gericilik çağı olmakla birlikte, aynı zamanda, üretimin toplumsal niteliğini çok ileriye taşıyarak, iletişim araçlarını geliştirerek, kitlelerde maddi ve manevi yeni yeni ihtiyaçlar yaratarak, Lukacs'ın Lenin'in düşüncesi için kullandığı tabirle "devrimin güncelliği"ni gündeme getirmektedir. Bu, elbette yarın devrim olacağı anlamına gelmez. Daha ziyade, insanlığın kritik bir yol ayrımına, sosyalizm veya barbarlık alternatifleri arasında seçim yapma zorunluluğuyla karşılaştığı bir dönemece ulaştığı anlamına gelir.

Dolayısıyla, enternasyonal devrimci örgütlenme meselesi en acil ihtiyaç olarak ortadadır. Yüzümüzü bir kez daha Lenin'e dönmek, tüm ezilenlerin davasına öncülük edecek enternasyonal örgütler yaratmak zorundayız. "Zorunluluk icadın anasıdır" derler, hayatın karşımıza çıkardığı çetin sorunlara yaratıcı çözümler bulacağımızı biliyoruz. Lenin'in belirttiği gibi, emperyalizmin "bir geçiş kapitalizmi, daha doğrusu can çekişen bir kapitalizm" olduğunu biliyoruz.

39 Bu konuda bkz. Özgür Öztürk, "Yeni Emperyalizmi Yeniden Düşünmek", Ahmet Bekmen ve Barış Alp Özden (ed.) *Emperyalizm: Teori ve Güncel Tartışmalar* içinde, İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2015.